

OSMANLI İMPARATORLUĞU, SİYONİZM VE FİLİSTİN SORUNU (1880-1914)*

Mim Kemal ÖKE**

Araştırmamızın sonuç bölümünde bulgularımızı giriş bölümüne uygun olarak, iki ana başlık altında inceleyeceğiz. İlk, Filistin Sorununun Osmanlı İmparatorluğu döneminde kaynaklanıp gelişmesine yönelik gözlemlerimizi «Tarihsel» bir çerçevede değerlendireceğiz. Bu bölümde Siyonistlerin Osmanlı Devleti ile ilişkilerinin çağın dünya politikası açısından bir yorumunu yapmaya çalışacağız. «Kuramsal Gözlemler» adı altındaki ikinci ayırımı ise giriş bölümünde tanıttığımız «Uluslararası» aktörlere ilişkin bazı gözlemlerimize ayırdık. Bu bölümde, araştırmamız boyunca bir uluslararası aktör olarak tanıttığımız Siyonizmin, Keohane ve Nye'in varsayımlarına sadık kalarak, bir değerlendirmesini vermeye çalışacağız.

A. TARİHSEL GÖZLEMLER

XIX. yüzyılın son çeyreğinde Avrupa'da aşırı boyutlara ulaşan *Anti-Semitizm*, Siyonizmi eylem safhasına iten bir güç, adetâ bir motor rolünü oynamıştır. Bazı Yahudi düşünürleri Museviler için artık Avrupa'da yaşamının imkânsız olduğunu düşünmeye başlamışlardır. İlginçtir ki, bu Yahudi düşünürler de anti-Semit olan düşmanlarının etkisinde kalarak Musevilerin özümleme yoluyla içinde yaşadıkları, uluslarla karışamayacaklarını, o ülkelerde toplumsallaşamayacaklarını savunuyorlardı. Avrupa'da egemen olan milliyetçilik akımı Yahudileri de etkilemişti. Hess, Pinsker ve Herzl gibi bazı Yahudi milliyetçileri Museviliğin sadece bir ahlâk normları zincir olmadığına, fakat Yahudileri diğer toplumlardan ayıran tüm özellikleri benliğinde toplayan bir ulusal kültür hazinesi olduğuna inanmışlardı. Bu özellikleriyle manevî bir

* Prof.Dr. Mim Kemal ÖKE'nin aynı isimli Doktora çalışmasının sonuç bölümüdür. (İstanbul 1982, Üçdal Neşriyat).

** Prof.Dr. Mim Kemal Öke, 1955 yılında İstanbul'da doğdu. Boğaziçi Üniversitesi'nde öğretim üyesi olan Öke, 1973 yılında Robert Koleji'nden mezun olduktan sonra İngiltere'ye giderek, Cambridge'de İktisat ve Tarih Fakültelerini bitirdi. Sussex (MA.), Cambridge (M.Phil) ve İstanbul (Ph.D.) üniversitelerinde uluslararası ilişkiler ihtisası yaptı. İhtisas sonrası Birleşmiş Milletler'de görev aldı. Türkiye'ye dönüşünün ardından Türk dış politikası tarihine ilişkin araştırmalarını sürdürmüş olan Öke, Boğaziçi Üniversitesi'nde 1984'te doçent, 1990'da profesör oldu. Hem yazılı hem de görsel basında güncel siyasi gelişmeleri değerlendiren ve İngilizce, Arapça ve Urduca olmak üzere Türk dış politikası alanında 14 kitabı olan Öke'nin ayrıca üç de romanı bulunmaktadır.

ulus oluşturan Yahudiler, bir ulusu oluşturan tüm ögelere kavuşmalıydılar. Kendilerine özgü bir toprak parçası üzerinde toplanmalı, bu yurt üzerinde kendi kaderlerini tayin edecek tüm siyasal kurumların temellerini atmalıydılar.

Siyonistlerin amaçlarının XIX. ve XX. yüzyılın siyasal konjonktürü içerisinde gerçekleştirilmesi oldukça güç bir uğraş olacağı belliydi. Gerçi, yine aynı yüzyıllarda Siyonistler gibi kendi kaderlerini tayin etmek isteyen başka *transnational* gruplar da vardı ve bu ulusların çoğu mücadelelerini başarıyla sürdürmekteydiler. Örneğin, çok uluslu imparatorlukların bünyesindeki bazı etnik ayrılıkçılar; Sırlar, Bulgarlar Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmışlar ve bağımsızlıklarını elde etmişlerdi. Fakat, bu ayrılıkçı grupları Siyonistlerden ayıran en önemli fark, bu gurupların kendilerine özgü bir vatanlarının olmasıydı. Böylece, örneğin, Sırlar için mücadele vatanlarını yabancı (Osmanlı) işgalinden kurtarmak ve bu topraklar üzerinde ulusal kurumlarını oluşturmaktı. Aynı çağın bir diğer uluslararası gücü olan komünizm ise mevcut hükümetleri devirip, iktidarı devralmak amacını güdüyordu. Oysa, Siyonistlerin Sırlar ya da komünistler, gibi yapısını değiştirecekleri bir devletleri yoktu.

Herzl, tüm bu güçlüklerle rağmen, Siyonizmi XIX. ve XX. yüzyıl uluslararası sisteminde aktör düzeyine yükseltmeyi başarmıştı. Birinci bölümde de değinildiği gibi Herzl, uluslararası politikayı çok iyi değerlendirmiş ve bu sistemin önkoşullarının devletler olduğu düşünülen bir ortamda Siyonist hareketi adetâ bir devlet gibi örgütlemeyi bilmişti. Unutmamak gerekir ki, 1896 yılında İstanbul'a gelen Herzl'e Osmanlılar, onunla Siyonistlerin lideri olarak değil, *Neue Freie Presse* gazetesinin yazarı olarak görüşeceklerini söylemişlerdi. Sultan Hamid ise Herzl'i yine Osmanlılarla Avrupa'daki Musevî banka ve bankerler arasında diyalogu başlatacak bir arabulucu kişiliğinde huzuruna alacağını Vambery'ye iletmişti. Ne var ki, 1897 yılında Herzl, adetâ Musevî ulusunun parlamentosu niteliğini taşıyan bir Kongre toplamış ve bu Kongre'de örgütün hükümeti olarak faaliyet gösterecek Hareket Komitesini ihdas etmişti. Böylece, Herzl Siyonist hareketin yürütme kurumunu kişiliğinde birleştiren bir lider olarak 1901'de İstanbul'a gelince, Sultan II. Abdülhamid onunla görüşmüş ve bunu Herzl «iki gücün karşılıklı görüşmesi» olarak yorumlamıştı. Yine, Herzl; H. Wilhelm, Plehve ve Chamberlain'le görüşürken aynı noktayı vurgulamıştı. O, adetâ sürgündeki bir devlet başkanı gibi Büyük Güçlerle tartışma masasına oturuyordu.

Siyonistler örgütlerine sadece bir devlet görünümü vermekle kalmamışlar, aynı zamanda da çağın koşullarına uyarak dünya sahnesindeki diğer aktörlerin davranışlarını taklit etmeğe yönelmişlerdi. Hatırlanacağı gibi, Büyük Güçler Osmanlı İmparatorluğu'nu nüfuz sahalarına ayırmakta, bu bölgelerdeki çıkarlarının bekçiliğini ise Osmanlı İmparatorluğu'nda himayelerine aldıkları azınlıklara yaptırmaktaydılar. Böylece, Batı Devletleri Osmanlı ülkesinde azınlıklardan oluşan bir tür koloniler tesis etmişlerdi. Almanya ise bu politikasında daha ileri giderek, Berlin-Bağdat demiryolu hattının geçtiği yörelerde tarım kolonileri kurmak istiyordu. Bu yöntemle Batı, Osmanlı Devleti nezdindeki iktisadî varlığını somut bir şekilde kuruyordu. Amaç, Osmanlı Devleti yıkılınca, kolonilerin varlığını bahane ederek, bu bölgelere sahip çıkabilmektir. Siyonistler de aynı amaç ve yöntemle hareket etmişlerdi.¹ Siyonistler, Osmanlı Devleti'nin uzlaşmaz tavrı karşısında Filistin'de bir oldubitti yaratmak

¹ Birinci Dünya Savaşı'nın patlak verdiği 1914'te Museviler, Filistin'de 418.000 dönüm toprağa sahip bulunuyorlardı. 1880 ile 1914 yılları arasında bu topraklarda 47 yerleşim merkezi (koloni) kurmuşlardı. Israel Pocket Library, Immig-ration and Settlement, (Jerusalem, 1973), s. 90, 96, 106.

istiyorlardı. Filistin'deki Musevî kolonizasyonu başarıyla sürdürüldüğü takdirde, bu gerekçeye dayanarak önce Osmanlılardan ve bu devlet yıkıldığı zaman da Büyük Güçlerden Arz-ı Mevud'daki varlıklarının meşrulaştırılmasını isteyeceklerdi.

Siyonistlerin Musevilere yurt olarak seçtiği Filistin, birkaç asırdan beri Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğinde olduğu için, Herzl ve halefleri çabalarını bu devlet üzerinde yoğunlaştırmışlardı. Siyonistler, İstanbul'daki tüm girişimlerinde projelerinin imparatorluğun bütünlüğünü tehdit eden diğer ulusal hareketler gibi bölücü olmadığına Osmanlıları inandırmak istemişlerdi:

«Siyonistlerin amacı... Arz-ı Filistin'de Museviler için umumiyete tasdik edilmiş ve suret-i ineşruada istihsal olunmuş bir merkez tehiyye ve ildasından ibarettir. Böyle bir maksad, bir devlet tesis' etmek emelinden elbette büsbütün başka bir şeydir... Mesailerimiz devlet-i Osmaniye'nin menafiline fevkalâde hadim bulunmaktadır.»²

Siyonistler, çabalarının imparatorluğun refah ve selâmetine yönelik olduğunu vurgulamaktan kaçınmamışlardı. Onlara göre Siyonizm, Büyük Güçler gibi ülkeyi sömürmek değil, imar etmek istemekteydi. Osmanlı yönetimine sadık ve yurtsever bir Yahudi cemaati oluşturarak İmparatorluğa yararlı olmaya çalışmayı düşünmekteydi.³

Siyonistlerin bu tasarılarının Osmanlı karar vericilerini olumlu yönde etkilediğini söylemek mümkündür. II. Abdülhamid, Siyonistlerle -sadece maddî sorunlarla sınırlı olsa dahi- anlaşmak istemişti. Zira, Herzl'in teklifleri parasal sıkıntılar içindeki bir İmparatorluğun önündeki darboğazları aşabilmesi için hiç de azımsanacak meblağ değillerdi. Padişah'ın Düyûn-u Umumiye'nin konsolidasyonunu Herzl'e bırakmak istemesi, Newlinski'ye göre, olumlu bir tavırdı. Polonyalı soylu, parasal konularda anlaşma sağlandığı takdirde Sultan Hamid'in bazı siyasal tavizler vereceğini sanıyordu. Ayrıca, Herzl'e İstanbul ziyaretleri sırasında, Hariciye Nezaretindeki Osmanlı diplomatları, önce karşılıksız yardımlarla Padişah'ın gönlünü kazanması gerektiğini, böylece Sultan Hamid'in Siyonistlerin iyi niyetini gördükten sonra yumuşayacağını söylememişler miydi? Ne var ki, Herzl'in Osmanlılara herhangi bir maddî yardımda bulunabilmesi Avrupa'daki Musevî banka ve bankerlerin gerekli meblâğı gözden çıkartmalarına bağlıydı. Oysa, bu bankalar yatırımlarının boşa gitmemesi için önce Padişahın bu «konuda bir adım atmasını şart koşmuşlardı.

II. Abdülhamid'den ülkenin yönetimini devralan İttihat ve Terakki Cemiyeti de «Bu devlet nasıl kurtarılır?» denklemini bir ara Musevilerin parasal imkânları ile çözmeyi düşünmüştü. Batı Avrupa'dan gelen dış yardımın kesilmesi üzerine İttihatçılar, İmparatorlukta gerçekleştirmek istedikleri reformları Siyonistlerin seferber edeceği fonlardan yararlanarak finanse etmeyi tasarlamışlardı.

Ne var ki, gerek E. Abdülhamid ve gerek İttihatçılar -Siyonistlerin bazı malî girişimlerinin İmparatorluğa yararlı olabileceğine inanmalarına rağmen- Filistin'de bir Yahudi yurdu projesine karşı çıkmışlardı. Siyonizm karşısında uzlaşmaz tutumuna rağmen Sultan Hamid, Herzl'e Osmanlı uyruğuna geçtikleri takdirde Rusya ve Avrupa'da mezalimden kaçan Musevilerin, Osmanlı İmparatorluğu'na göç edebilecek-

² Osmanlı Hariciye Nezareti, 332/17, no. 10388/1173, «Hariciye Nezaretine 10 Mayıs 1911 tarihiyle Londra Sefaret-i Seniyesinden varid olan 288 numaralı tahriratın tercümesi.»

³ Osmanlı Hariciye Nezareti, 332/17, no. 269, «A Memorandum on the Relations Between the Ottoman Government and the Zionist Administration», Ağustos 1913.

lerini ve Filistin'in dışında işledikleri mahallelere yerleşebileceklerini söylemişti.⁴ Hattâ, Padişah'ın aynı önerisi 1882 gibi erken bir tarihte Amerikan Sefaretî'nin aracılığıyla huzûr-u hümâyûna alman ünlü hayırsever Lawrence Oliphant'a da iletilmişti.⁵ Böylece, II. Abdülhamid'in tasvibiyle Osmanlı İmparatorluğu, Museviler için, XVI. yüzyılda İspanya'dan kaçan ırkdaşları da göz önünde tutulursa, bir kez daha sığınabilecekleri bir ülke oluyordu. Türkiye'ye Yahudi göç ve iskânını hızlandırmak ve Musevilerin daha fazla eziyet çekmelerini önleyebilmek için bir Muhacirin Komisyonu kurulmuştu.⁶ Bir yazarın ifadesine göre, bu Komisyon'un kuruluş amaçlarındaki «insanî yardım prensipleri bugünkü Birleşmiş Milletler Muhaceret Yüksek Komiserliği'nin prensiplerini andırmaktaydı.»⁷ II. Abdülhamid, Musevi göçmenlerin iskânları ile bizzat ilgilenmiş ve Galante'ye bakılırsa, Hahambaşı Levi ile görüşüp onları Doğu Anadolu'ya yerleştirebilmek için projeler hazırlamıştı.⁸ Sultan Hamid'in bu politikasını İttihatçılar da devam ettirmişler ve Musevi göçmenleri önce Makedonya'ya daha sonra ise Mezopotamya'ya yerleştirmek istemişlerdi.

Musevi göçmenlere karşı bu iyi niyetine rağmen Osmanlı yöneticileri, Siyonizm konusunda herhangi bir taviz vermekten titizlikle kaçınmışlardır. Türklerin Siyonizm karşısındaki bu tutumunun ilk ve en önemli nedeni milliyetçilik akımlarının İmparatorluğun bütünlüğünü tehdit ettiği bir dönemde yeni bir ayrılıkçı hareketin doğmasına izin vermek istememeleridir. Siyonizmin eninde sonunda Filistin'de bir Yahudi Devleti kurmayı amaçladığını düşünen Türkler, Siyonistlerin bu husustaki tüm sadakat teminatlarına rağmen Filistin'deki tüm faaliyetlerine engel olmaya çalıştılar. Bu konuda, İttihatçılar da, aynen II. Abdülhamid döneminde olduğu gibi, «istisnâî tedbirler»le Siyonistlerin Musevileri Filistin'de iskân etmelerini kısıtlayıcı bir siyaset gütmüşlerdi.

Osmanlıların Siyonistlerle herhangi bir anlaşmaya varamamalarının diğer bir nedeni de Arapların Siyonizme karşı olmalarıdır. Bilindiği gibi Filistin, Padişah'ın Arap uyruklarının yaşadığı bir bölgeydi. Osmanlı yasaklarını çiğneyerek Filistin'e yerleşen Siyonistler, o yöredeki Arapların kuşkusunu uyandırmış ve yerli halka karşı tutum ve davranışlarıyla Filistinlileri gücendirmişlerdi. Nitekim, Filistin'de kolonizasyonun başlamasından kısa bir süre sonra iki toplum arasında çatışmalar başlamıştı. 1901 yılında ise Filistinliler Babiâli'ye bir protesto telgrafı çekerek, ülkeye Musevi göçünün durdurulmasını istemişlerdi.

II. Meşrutiyet Türkiye'si ise 'Araplara anti-Siyonist tutumlarını daha rahat sergileme imkânını tanımıştı. Mahallî gazeteler -başta *Falastin ve el Karimil* olmak üzere- Filistin'in Musevileşmesi karşısındaki düşmanlıklarını dile getirmişlerdi. Arap milliyetçi derneklerinin de Filistin'de yabancı kolonizasyonundan hoşnut oldukları söylenemezdi. Bu milliyetçiler, sorunu Meclis'e dahi getirmiş, İttihatçılara karşı

⁴ Herzl, T., *The Complete Diaries of Theodor Herzl*, (ed.R.Patai), London 1960, I, s. 378.

⁵ *Foreign Relations of the United States*, (1882), no. 319, Wallace'dan Frelinghuysen'e, İstanbul, 11 Temmuz 1882. Ayrıca, L. Oliphant'm fikirleri için, bkz.: *The Land of the Gifead*, (London, 1880).

⁶ Muhacirin Komisyonu ve faaliyetleri için, bkz.: BVA, *Muhacirin Defterleri*; A. C. Eren, *Türkiye'de Göç ve Göçmen Meseleleri*, (İstanbul, 1966); A. R. Altıriay, «Mülteciler Meselesine Dair», *Türk Tarihi Encümeni Mecmuası*, 12/89, 13/90.

⁷ A. K. Meram, *Türk - Rus ilişkileri Tarihi*, (İstanbul, 1969), s. 434.

⁸ A. Galante, *Recueil de Nouveaus Documents Inedits Concernant L'Histoire des Juifs de Turquie*, (İstanbul, 1949), s. 36 - 43.

şiddetli bir polemik konusu yaratmışlardı. Bütün bunların dışında, Birinci Dünya Savaşı'nın yaklaştığı günlerde Kudüs, Hayfa, Yafa ve Nablus'ta anti-Siyonist dernekler kurulmuş, yoğun bir propaganda ile halkı Siyonistlere karşı kışkırtmaya başlamışlardı.⁹

Arapların Siyonistlere olan bu düşmanlıklarının herhangi bir silâhli çatışmaya dönüşmemesinin -olağan bedevi baskınlarının dışında- nedeni Arapların o dönemde Osmanlı Devletine karşı bağımsızlık mücadelesi vermeleridir. Milliyetçilik duyguları Arapları da etkilemiş, onlar da çok uluslu Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer etnik ayrılıkçıları gibi kendi kaderlerini çizme çabasına girişmişlerdi. Fakat, şunu unutmamak gerekir ki, Arap milliyetçiliğinin en önemli öğelerinden biri Türk düşmanlığı ise, diğer unsurlarından biri de azımsanmayacak bir Siyonist düşmanlığıydı. Azurî başta olmak üzere Arap milliyetçilerinin çoğu Siyonistlerle aralarında birbirleriyle bağdaşmayacak emelleri ve uzlaşmayacak sorunları olduğunu biliyorlardı.¹⁰ Araplar Filistin de dahil olmak üzere tüm Arap ülkelerini Osmanlı egemenliğinden kurtardıktan sonra hiçbir güçle paylaşmayı düşünmüyorlardı. Ne var ki, taktik icabı önce Osmanlılarla mücadeleyi sürdürmek, daha sonra ise Siyonistlerle hesaplaşmak istiyorlardı.

Arap milliyetçilerinin 1913-14 yılları arasında Siyonistlere yakınlaşma çabaları da bu çerçevede değerlendirilmelidir. Araplar, Osmanlılara karşı ortak bir cephe oluşturmak düşüncesiyle Siyonistlerle anlaşmak istemişlerdi. Hatırlanacağı gibi, 1913 Kongresi arifesinde Araplar Hochberg'le temas kurmuşlar ve Siyonistlerden Arap vilâyetlerinde uygulanmasını istedikleri ıslahata Babîâli nezdindeki nüfuzlarını kullanarak destek olmalarını rica etmişlerdi. Kongre'den sonra ise, Araplar, bu kez de İngilizlerin teşvikiyle Siyonistlere yakınlaşmaya çalışmışlar, onlarla kurabilecekleri bir *detente*'yi Osmanlılara karşı başlatacakları ayaklanmanın başarıya ulaşabilmesinin önkoşulu olduğunu düşünmüşlerdi. Arapların bu düşüncesini Lichtheim anlamış ve «Araplar bizim en tabîî düşmanlarımızdır ve daima öyle kalacaklardır. Onlar ne ortak Samî kültüründen ne de Müslüman (Musevi) ittifakından anlarlar... Onların amacı... bağımsızlıklarını kazanmaktır» demişti.¹¹

Araplarla Siyonistlerin birbirlerinin doğal düşmanları oldukları düşünülürse, Filistin Sorununun kökenlerini Siyonizmin doğuşuna bağlamak mümkündür. Siyonistlerin XIX. yüzyılın ikinci yarısında emellerine erişebilmek için teşebbüse girişmeleriyle patlak veren Filistin Sorunu, 1948 yılında Filistin'de İsrail Devleti'nin kurulmasıyla bir dönüm noktasına ulaşmıştır. 1948'e kadar Yahudileri Filistin'e sokmamak için uğraşan (Filistinliler, o tarihten sonra onları ülkeden çıkartmak mücadelesine girişmişlerdir.

Arapların Musevilerin Filistin'e yerleştirilmelerine şiddetle karşı olduğunu gören Osmanlılar, Siyonistlerin bu bölge ile ilgili tüm projelerine engel olmak istemişlerdi. Sultan Hamid, Filistinli Arapların ülkeleri için Siyonizmi büyük bir tehlike olarak addettiklerini gördükten sonra «Filistin'de Musevilerin yerleştirilmeleri projesinden vazgeçmeliyiz, aksi takdirde dindaşlarımızın ölüm fermanını imzalamış oluruz» diyerek 'bu siyasanın özünü açıklamıştı. İttihatçılar ise, bu konudaki Arap muhalefetine aşabileceklere ve Araplarla Siyonistleri uzlaştıracaklarını sanmışlardı. Bu

⁹ N. Maadel. *The Arabs and Zionism Before World War I*, (California, 1976),s. 218 - 220.

¹⁰ Aynı Esers.235 vd.

¹¹ Central Zionist Archives, Z3/47,'Lichtheim'dan Siyonist Hareket Komitesi'ne, istanbul, 20 Kasım 1913.

amaçla, bir «Müslüman-Musevi İttifakı» önermişlerdi. Ne var ki, onlar da Araplarla Siyonistlerin birbirleriyle ezeli düşman olduklarını görmüşler ve bu tasavvurlarında ısrar etmemişlerdi.

İngiltere başta olmak üzere Batı devletleri (ve Amerika) Arap milliyetçiliği ile Siyonizmin ileride karşı karşıya geleceğini düşünmeksizin bu iki akımı da desteklemekten çekinmemişlerdi. Siyonistlerin önerdiği çözüm, «Yahudi Sorunu»nun büyük olduğu Avrupa ülkelerinde benimsenmişti. Yahudi Sorununun «özümleme» yöntemiyle halledilmeyeceğini düşünen bazı Batı devletleri, bu soruna ancak Musevileri ülkelerinden «ihraç» etmekle çözüm bulunacağına inanıyorlardı. Ülkelerinde huzursuzluk kaynağı olarak addettikleri Yahudi azınlıkların herhangi başka bir ülkeye nakledilmesiyle önemli bir toplumsal sorunun çözüleceğini sanıyorlardı. Bunun için, Siyonistlerin Filistin'de koloniler kurma çabalarını desteklediler. Unutulmamalıdır ki, Yahudi Sorunu ilkin özümleme ve daha sonra ise -bu çalışmada söz konusu edildiği gibi- ihraç yoluyla çözülmek istenmişti. Daha ileri bir tarihte Batı'nın ortaya attığı bir diğer, üçüncü ve son çözüm yolu (*final solution*) ise Nazi Almanya'sında uygulanacaktı.

Ayrıca, Batı devletlerinin Siyonistler ve Araplarla olan ilişkilerini Büyük Güçlerin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki tüm etnik grupları kapsayan politikaları çerçevesi içinde değerlendirmek gerekmektedir. İngiltere başta olmak üzere bütün Büyük Güçler, Osmanlı Ortadoğusu'nu sömürebilmek için İmparatorluktaki etnik grupları dış politika amaçlarına âlet etmekten çekinmemişlerdi. Şöyle ki, bu grupları himayeleri altına almakla İmparatorluk içinde kendilerine bağlı unsurlardan nüfuz bölgeleri oluşturmuşlardı. Bu nüfuz bölgeleri, henüz Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü koruduğu dönemde Büyük Güçler'in devletin iç işlerine karışabilmesini kolaylaştırmıştı. Büyük Güçler için, bu nüfuz bölgeleri geleceğe yönelik yatırımlar niteliğini taşıyordu. Osmanlı İmparatorluğu dağıldığında Batı'nın sömürgeci devletleri bu nüfuz bölgelerine dayanarak İmparatorluğun mirasını aralarında paylaşacaklardı.

İşte, Batı devletleri yukarıdaki anlayışla Filistin'deki Siyonistlere yardım elini uzatmış, Musevî göçmenleri Osmanlı Hükümetinin yasak ve kısıtlamalarına karşı korumuşlardı. Ne var ki, bunu yaparken çelişkiye düşmekten de kendilerini kurtaramamışlardı. Bundan önceki bölümlerde de açıklandığı gibi Büyük Güçler, Siyonistlere Filistin'de bir devlet kurmalarına izin vermeyeceklerini söylemişlerdi. Gerekçeleri, devletlerarası rekabetin yoğun olduğu bir bölgede aralarında bu nedenden çıkacak çatışmalara zemin hazırlamamak, uluslararası düzeni ve barışı korumaktı. Oysa, aynı devletler Siyonist kolonizatörleri Osmanlı Devleti'ne karşı himaye etmişler, faaliyetlerini teşvik etmekten kendilerini alamamışlardı. Siyonizmi ve Siyonistleri Ortadoğudaki ulusal çıkarları doğrultusunda kullanırken ileride dünya barışını tehdit edecek bir Filistin Sorununu körüklediklerini düşünmemişlerdi.

Böylece, Rusya, Almanya ve Avusturya-Macaristan Musevileri ülkelerinden Osmanlı İmparatorluğu'na ihraç ettikten sonra sadece ülkelerinde bir huzursuzluk kaynağı olan Yahudi Sorunundan kurtulmuyorlar, aynı zamanda bu unsurları dış politika amaçlarının elde edilmesinde kullanıyorlardı. Bilhassa anti-semit Almanya, Musevi göçmenlere, yardımını esirgememiş ve Siyonistlerin Mezopotamya'da olsun, Filistin'de olsun koloniler kurmalarını desteklemişti. Aynı politikayı tüm diğer Büyük Güçlerin de izlemesine karşın, bu konuda Almanya'nın onlardan daha fazla başarılı olduğu ya da, başka bir deyişle, Siyonistlerin Almanya güdümlü olduğu izlenimini vermesi diğer Batı devletlerini kuşkulandırmıştı.

Bilhassa İngiltere, sömürgecilik yarışında ezeli rakibi olan Almanya'nın Siyo-

nistlerin yardımlarıyla Ortadoğu'da hak sahibi olmasını ya da topraklarına göz diktiği Osmanlı İmparatorluğu'nun Alman-Siyonist işbirliği ile çökmekten kurtulmasını istemiyordu. Bu endişelerle hareket eden İngiltere Osmanlı İmparatorluğu'nu yıpratmak için çalışmış ve Osmanlı İmparatorluğu içinde en fazla nüfus yoğunluğuna sahip olan Arapları Genç Türk yönetimine karşı kıskırtmaya yönelmiştir. Araplar arasında İttihatçıların, Masonlar ve Siyonistlerle birlik olup, Filistin'i Musevilere sattıkları propagandasını İngiltere yaymıştı. Fakat, bütün bunlara karşın Londra, başka kanallardan, bir yandan Arap milliyetçilerini diğer yandan ise Siyonistleri desteklemekten çekinmemiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden sonra Savaş Bakanı olan Lord KitChener, Şerif Hüseyin'e Osmanlı İmparatorluğu'na karşı tavır alırsa onu destekleyeceğini bildirdi. Böylece, Arapların bağımsızlıklarını kazanmaları yolunda İngiltere'den yardım görecekları açıkça belirtilmekteydi.¹² Nitekim, İngilizlerin Mısır Valisi Sir Henry MoMahon, Şerif Hüseyin ile 1915 Temmuzunda yazışmaya başlayacak ve Şerif'e Türklere karşı isyan bayrağını açması halinde İngiltere'nin Filistin de dahil olmak üzere Osmanlı İmparatorluğu'nun tüm Arap vilâyetlerinde halifeliğini tanıyacağını vaad edecekti.¹³ Böylece, Şerif Hüseyin 10 Haziran 1916'da Osmanlılara karşı ayaklanacaktı.

MoMahon'un Arap Milliyetçileriyle anlaşmaya çalıştığı sıralarda İngiliz Başbakanı Lloyd George, Siyonistleri kendi saflarına kazanmak için bazı girişimlerde bulunmaktaydı. Weizmann ile görüşen Lloyd George, Musevilerin İngiltere'ye maddî yardımları ve basındaki destekleri karşılığında hükümetin savaştan sonra Siyonistlere Filistin'de yardımcı olacaklarını söyleyecekti. Nitekim, İngiltere Hükümeti, 2 Kasım 1917'de ünlü «Balfour Bildirisini yayınladı. İngiliz Dışişleri Bakanı'nun Lord Rothschild'e hitaben yazdığı bu mektupta «Majesteleri Hükümeti Filistin'de Museviler için ulusal bir yurt kurulması görüşünü olumlu karşılamakta... ve bu amacın gerçekleştirilmesini kolaylaştırmak için elindeki tüm olanakları kullanmaya hazır bulunmaktadır» deniliyordu.¹⁴ Hüseyin-McMahon Yazışmaları ve Balfour Bildirisi bir arada incelendiği zaman bir devletin (İngiltere) başka bir devletin (Osmanlı İmparatorluğu) yönetiminde bulunan bir ülkeyi (Filistin) iki ayrı ulusa (Araplar ve Yahudiler) birden vaad ettiği görülecektir.

Gerçek şudur ki, İngilizler Filistin'i ne Araplara ne de Musevilere kaptırmak istemekteydiler. Savaşın başlamasından kısa bir süre sonra İngiltere, Rusya ve Fransa ile Osmanlı İmparatorluğu'nu nasıl bölüşecekleri konusunda bir andlaşma imzalamıştı. Tarihe «Sykes-Picot Andlaşması» olarak geçen bu Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaşma tasarısına göre, İngiltere ve Fransa, Filistin'i aralarında 'bölüşüyorlardı. Beyrut, Sûr ve Sayda (Sidon) kentlerini içerecek şekilde Kuzey Filistin Fransa'ya bırakılırken, Osmanlı Filistin'inin Yafa, Hayfa, Tel Aviv sahil şehirleri de başta olmak üzere tüm güney Filistin'in İngilizlerin hâkimiyetine geçmesi öngörülmüyordu. Nitekim, 1918 Eylülünde General Allenby yönetimindeki müttefik kuvvetlerinin Osmanlıları Suriye ve Filistin'den çıkarmaları üzerine Sykes-Picot Andlaşması bilfiil uygulanmıştı.¹⁵

¹² R. Storrs, *Orientalism*, (London, 1937), s. 149 - 152.

¹³ G. Antonius, *The Arab Awakening*, (New York, 1965), 16. Bölüm; A. Williams, *Britain and France in the Middle East and North Africa*, (London, 1968), s. 13.

¹⁴ L. Stein, *The Balfour Declaration*, (London, 1961).

¹⁵ E. Kedourie, *England and the Middle East: The Destruction of the Ottoman Empire 1914 - 1921*, (Sussex, → →

B. KURAMSAL GÖZLEMLER

Adı geçen çalışmalarında Keohane ve Nye uluslararası aktörlerin devletlerarası politikaya etkilerini inceledikten sonra sonuçlarını beş noktada toplamışlardı.¹⁶ Bunlardan ilki, uluslararası aktörlerin dünya siyasetine bakış açısında uluslarda yaratacağı bir «davranış değişimi»dir. Şöyle ki, güç dengesi sisteminde temel etkileşim birimi devletler olduğu için, ulusların bağılılığı da devletlerine olacak ve yurttaşlar ister istemez ülkelerinin dış politikalarını desteklemeleri beklenecektir. Oysa ki, uluslararası aktörlerin varlığı, devletlere olan bağılılığın şart olmadığını ve yurttaşların uluslararası örgütleri de destekleyerek, devletlerinin dış politikasıyla ters düşse bile bu örgütleri benimseyebileceğim göstermektedir. Aynı şekilde, Siyonizmin doğuşundan sonra dünyadaki bazı Museviler, içinde yaşadıkları ülkelerin Musevilere karşı baskı politikasını protesto etmişler ve bu ülkelerin dış politikalarına ters düşse bile Siyonizmi desteklemişlerdi. Bu konuda basit bir örnek verilecek olursa, Osmanlı Musevilerinden bazıları, Mebusan üyelerinden Karaso, Faracı, Ruso ve Mazliyah Efendiler İttihat ve Terakki'nin Siyonizme karşı tutumunu gördükten sonra bile bu akımı desteklemekten çekinmemişlerdi. Aynı durum Alman, İngiliz ve diğer Batı Avrupa devletlerinde yaşayan Musevi Siyonistler için de geçerlidir.

Keohane ile Nye'in ikinci bir iddiası da uluslararası örgütlerin uluslararası politika-kada «Uluslararası çoğulculuk» (*international pluralism*) yaratacağıdır. Bu teze göre ulusal baskı grupları bir uluslararası örgütle birleşecek ve siyasetlerini koordine edeceklerdir. Nitekim, Siyonistler de bu şekilde davranmışlardır. Pinsker döneminde Siyon Aşkıları kulüplerine, Rusya'dan Polonya'ya kadar Doğu Avrupalı Musevilerin yaşadığı her yörede rastlamak mümkündür. Pinsker, bu kulüpleri Katoviçe'de bir merkez etrafında toplamayı başarmıştı. Aynı şekilde, Herzl de Odessa'dan Johannesburg'a, Sidney' den New York'a kadar dünyanın her kıtasında şubeler açmış. Siyonist derneklerini Basel'de bir Kongre'de birleştirmişti. Basel'de bir program kabul edilmiş ve uluslararası Siyonizmin hedefleri ve bu hedeflere ulaşmak için kullanılacak araçlar belirlenmişti.

Dünya politikasında uluslararası davranışın birdiğer etkisi de devletlerle uluslararası aktörler arasında bir tür «bağımlılık ve karşılıklı bağımlılık» (*dependence and interdependence*) örgüsünü dokumasıdır. Bu ilişki türünü Siyonistlerle Avrupa ve Osmanlı devletleri arasında da gözlemlemek mümkündür. Bundan önceki bölümlerde de görüldüğü gibi, ülkesinde Yahudi Sorununun önemli bir toplumsal sorun olduğu devletler, örneğin Rusya, bu sorunun çözülmesi için Siyonistlere yardım elini uzatmaya hazırды. Musevilerin ülkeden ihraç edilmesi karşılığında bu devlet, Siyonistleri Filistin'de Osmanlıların iskân yasak ve kısıtlamalarına karşı korumuştı. Osmanlılardan söz edecek olursak, İstanbul da Siyonistlerin seferber edeceği parasal olanaklardan ülkenin imarını gerçekleştirmek için yararlanmayı düşünüyörlardı. Siyonistler ise Filistin'deki düşlerinin gerçekleşmesinin Türklere bağlı olduğunu biliyorlardı. Bu konuda Herzl, «Hakkımızda son kararı Padişah Hazretleri verecektir» dememiş miydi?

'Keohane ve Nye'm değindikleri dördüncü değişiklik ise devletlerin -uluslararası aktörlerin varlığına ilişkin olarak- güçlerinin azalacağı, dış politika kararlarında, eski

→ →

1978).

¹⁶ R. Keohane and J. Nye, *Transnational Relations and World Politics*, (Harvard, 1970), giriş bölümü.

devletlerarası düzene kıyasla, istedikleri gibi hareket edemeyecekleridir. Uluslararası bazı aktörler, devletlerin dünya siyasetindeki manevra kabiliyetlerini kısıtlayacaktır. Uluslararası bir baskı grubu oluşunca, bu devletleri arzulari hilâfında bazı siyasetlere doğru yönlendirebilir. Bu noktayı Siyonistlerin Büyük Güçlerle olan ilişkilerinde açıkça görebiliriz. Siyonizm uluslararası bir aktör olarak tarih sahnesine çıkmadan Palmerston İngilteresi, Musevilere Filistin'de bir yurt temin etmeyi düşünmüyordu. Lord Shaftesbury'nin bu konudaki isteklerini İngiliz Başbakanı daima reddetmişti.¹⁷ Siyonizm, Herzl'in liderliğinde bir uluslararası güç olunca, aynı devletin Sömürgeler Bakanı Chamberlain, sırasıyla Kıbrıs'ı ve Uganda'yı Siyonist kolonizatörlere yurt olarak sunmaktan çekinmemiştir. Uganda önerisinin ardından bir Siyonistin dediği gibi, «İngiltere bu dâvada önemli bir adım, geri çekemeyeceği bir adım atmıştır... Uganda uygun bulunmazsa başka bir teklifte bulunacaklar ve bu müzakereler bizi Filistin'e ulaştıracaktır.»¹⁸ Nitekim, Balfour Bildirisiyle İngiltere Siyonistlere istediklerini vermişti.

Yukarıdaki nokta ile ilgili olarak yazarların savunduğu diğer bir konu da devletlerin dış politika çıkarları doğrultusunda uluslararası aktörlerden yararlanmak isteyeceğidir. Bu davranışlarıyla devletler, uluslararası güç mücadelesinde uluslararası aktörlerin varlığı ile azalan güçlerini bu aktörleri kullanarak düzeltmeyi düşünmektedirler. Devletlerin bu tutumları Siyonizme karşı da açıkça sergilenmiştir. Bundan önce de açıklandığı gibi, Almanya Osmanlı Devleti'ni Doğuya Açılma Siyasetine hedef almıştı. Demiryolu, maden işletmelerinin ayrıcalıklarını alan *Wilhelmstrasse*, Doğudaki nüfuzunu perçinlemek için Berlin-Bağdat demiryolu hattının iki yanında ülkesi vatandaşlarını iskân ederek, tarım kolonileri kurmayı düşünmüştü. Ne var ki, Sultan Hamid, onun hal'inden sonra da İttihatçılar, Berlin'in bu projelerine karşı çıkmışlardı. Böylece, Almanya Siyonistleri himâyesi altına alarak, Osmanlı ülkesindeki nüfuz bölgelerinde kendine bağlı bazı adacıklar yaratmak istemiştir. Almanya'nın bu düşüncesi İngilizleri kuşkulandırmış, Londra Siyonistlerin Alman etkisine düşmemeleri için faaliyete geçmişti. Bazı ödünler karşılığı Siyonistleri saflarına katan İngilizler, Siyonistleri Çanakkale'de Türklere karşı savaştırmışlardı.¹⁹ Ayrıca, Savaş döneminde Musevilerin egemen olduğu banka ve kamuoyu araçlarının da kendi siyasetini desteklemesini sağlamışlardı. Savaştan sonra ise Filistin'de himayesi altında kurulacak bir Yahudi yurdunun Ortadoğu'daki çıkarlarını koruyacağını sanmışlardı. Fakat, İngilizlerin Siyonistlere yatkın bu politikası, Musevilerin Filistin'e yerleştirilmelerine karşı çıan Arapları gücendirmiş ve İngilizler bu tutumlarının karşılığını Arapların dostluğunu kaybederek almışlardı. Nitekim, İngilizlerin Ortadoğu'daki nüfuzunun doruğuna çıktığı Birinci Dünya Savaşından sonra devamlı düşüş kaydettiği görülmüştür. Bütün bunlar bize uluslararası güçleri kullanmaya kalkışmanın bir ülkenin çıkarları açısından tehlikeli olabileceğini göstermektedir.

Keohane ve Nye'in vardığı sonuçlar bu tez içerisinde değerlendirildiğinde bize bir kez daha uluslararası aktörlerin dünya politikasındaki önemini vurgulamaktadır. XIX. ve XX. yüzyılların dünya siyaseti içinde Siyonizmin oynadığı rol azımlanmayacak kadar önemlidir. Uluslararası aktör olarak devletlerarası politikaya

¹⁷ N. Sokolow, *History of Zionism*, 2. cilt, (London, 1919), s. 229 - 235.

¹⁸ I. Friedman, *Germany, Turkey and Zionism 1897 - 1918*, (Oxford, 1977), s. 105.

¹⁹ V. Jabotinsky, *The Story of the Jewish Legion*, (New York, 1945): H. J. Patterson, *With the Zionists in Gallipoli*, (London, 1916).

girmesinden sonra Siyonizm, devletlerarası güç mücadelesinin bir boyutunu oluşturmaya başlamıştır. Bu konuda, Osmanlı Devleti nezdinde nüfuzlarını artırmak isteyen Büyük Güçlerin Filistin'e sızmayı başaran Siyonist kolonizatörleri nasıl himayelerine aldıkları ve onları İstanbul Hükümetinin yasak ve kısıtlamalarına karşı nasıl korudukları hatırlanmalıdır. İttihat ve Terakki döneminde ise devletlerarası rekabet daha da artmıştı. İttihatçıların Mezopotamya'yı Siyonist kolonizasyonuna açmağa söz vermeleri bu yörede yaşamsal çıkarları olan İngiltere ve Almanya'yı kuşkulandırmıştı. Almanların Siyonistleri kazanma çabaları ve İngiltere'nin buna karşılık almış olduğu tedbirler, bu iki devlet arasındaki gerginliğin aşırı boyutlar kazanmasına neden olmuştu. Bunun da, Birinci Dünya Savaşı'nın yakınlaşmasında önemli bir etken olduğunu söylemek abartma olmaz sanırız.

Yine aynı konuyla ilgili olarak Keohane ve Nye, devletlerle uluslararası aktörler arasında doğacak anlaşmazlıkların her zaman birinciler lehinde çözümleneceğini iddia eden yazarlara karşı çıkmışlar; uluslararası ilişkilerde devletlerin uluslararası güçlere kıyasla daha zararlı çıkabileceklerini savunmuşlardır. Osmanlı Devleti'nin Siyonistlerle olan ilişkileri ele alındığında bu gözlemin doğrulandığı hemen farkedilecektir. Osmanlı İmparatorluğu gibi Büyük Güçlerin ülkesini paylaşma tasarıları ve etnik ayrılıkçıların özlemleri karşısında toprak bütünlüğünü koruyabilmesinin yegâne dış politika amacı olduğu bir devlet, XIX. yüzyılın son çeyreğinde bir de Siyonistlerin Filistin'de yurt edinme çabaları ile mücadele etmek zorunda kalmıştı. Bir ara Siyonistlerin önerilerini kabul etmek ve karşılığında bazı ödünler elde etmek isteyen imparatorluğun bu tutumu bir yandan imparatorluk içindeki bir etnik ayrılıkçı grubu [Arapları] gücendirmiş, diğer yandan ise Ortadoğu'daki devletler arası rekabeti [İngiltere ve Almanya] körüklemişti. Sonunda, en zararlı çıkan Osmanlı İmparatorluğu olmuş, Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle ülkesi emperyalist düşmanlarca istilâ edilmişti. Ayrıca, Siyonistlerin ortaya çıkarttıkları Filistin Sorunundan Osmanlı yönetimini suçlayan Filistinli Arapların başında olduğu Arap milliyetçileri, Türkiye'nin düşmanlarıyla anlaşarak Osmanlıları Suriye ve Filistin'de arkadan vurmuşlardı. Savaş sonunda, Osmanlı Devleti dağılmış, fakat Siyonistler Basel Kongresi'ndeki amaçlarına kavuşmuşlardı. Sevres Andlaşması ile Türklere Ankara ve havalisini çok gören Batı, Arapların ezici çoğunluğu karşısında küçük adacıklar oluşturan Siyonistlere Filistin'de bir yurt vermeyi kabul etmişti.

Keohane ve Nye'in çalışmasıyla uluslararası politikada uluslararası aktörlerin de faaliyetlerinin değerlendirilmesi bu bilime daha geniş bir perspektif kazandırmıştır. Klasik anlatımlarda söz konusu edilmeyen bazı sorunlara ve konulara değinilmeye başlanmıştır. Uluslararası politikaya bu yaklaşım tarzı, devletlerin yegâne aktörlerin olduğu kabul edilen 1880-1914 dönemi güç dengesi sisteminde bile klasik yaklaşımın ne kadar yetersiz kaldığını göstermiştir. Zira, sadece devletlerin bahis konusu edildiği bir modelde devlet olmayan bir uluslararası güç [Siyonizm] karşısında Osmanlı Devleti'nin dış politikasını incelemek olanaksız olacaktır. Oysa, analiz düzeyinin genişletilmesi sayesinde Osmanlı Devleti'nin karar vericilerinin o dönemde hangi seçeneklerle karşı karşıya kaldığı, Siyonistlerle ilişkilerinin diğer devletlerle olan ilişkilerini nasıl etkilediği incelenebilmiş ve anlamlandırılabilmiştir.